

ISSN 2312-2404

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди**

**Збірник наукових праць
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди**

ЕКОНОМІКА

Випуск 18

Харків

ХНПУ

2018

ББК 65.9 (4 УКР)

E45

Редакційна колегія:

І.Ф. Прокопенко – академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

О.А. Гриценко – доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

О.С. Марченко – доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Г.В. Задорожний – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та світового господарства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Л.С. Шевченко – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Л.О. Українська – доктор економічних наук, професор кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця;

Л.П. Радченко – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

І.В. Сідельнікова – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

Н.В. Шиловцева – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

*Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського
національного педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди (протокол № 4 від 29 травня 2018 р.)*

E45 Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди «Економіка»: Зб. наук. пр. / За заг. редакцією акад. НАПН України І.Ф.Прокопенка. – Харків: ХНПУ, 2018. – Вип. 18. – 142 с.

Збірник містить наукові статті, які відображають теоретичні та практичні результати досліджень актуальних аспектів сучасної економічної теорії. Особлива увага приділяється чинникам економічного зростання національної економіки.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та усіх, хто цікавиться сучасним станом та перспективами розвитку економічної науки.

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди, 2018

З М І С Т

І.Ф. Прокопенко, Ю.О. Олійник	Державна соціальна політика як чинник економічного розвитку України	4
А.О. Гура, Т.Г. Гуцан, Д.В. Сотніков	Можливості та перспективи розвитку шерингової економіки в Україні	14
О. О. Зеленько, І. О. Ночвіна	Прямі іноземні інвестиції в економіці Харківської області	28
О.В. Мельникова	Аналіз стану та динаміки розвитку національного ринку початкової вищої освіти	40
О.В.Олійник, І.В.Сідельнікова	Агроінноваційна діяльність як ключовий чинник економічного зростання	51
В.В. Письменний	Сучасні виклики організації самооподаткування в Україні	62
Л.П. Радченко	Пріоритети та ризики розвитку національної економіки України в контексті сучасної макроекономічної політики	73
І.А. Рядинська, Д.О. Гончаров	Мотивація працівників підприємств в сучасних умовах господарської діяльності	83
Т.В. Синиця, І.В. Осьмірко	Вирішення проблем обмеженого доступу МСП до публічних закупівель: досвід країн-членів ЄС	93
В.К. Сідельнікова	Роль інноваційної політики держави у забезпеченні сталого розвитку національної економіки	105
В.В. Соляр	Організація й методологія управлінського обліку в екологічному туризмі	113
Н.В. Шиловцева, М.В. Поплавський	Місце та роль професійної освіти в інфраструктурі ринку праці	125

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Історичний досвід самооподаткування на території сучасної української держави свідчить про позитивні ознаки цієї форми мобілізації фінансових ресурсів. Поширення його сьогодні є об'єктивною необхідністю, викликаною неспроможністю фіскальних органів мобілізувати достатній обсяг податків для фінансування заходів з упорядкування та соціально-культурного розвитку населених пунктів. З метою залучення додаткових коштів у формі самооподаткування необхідно вдосконалити його алгоритм й організацію справляння платежів.

Аналіз сучасного стану самооподаткування в Україні, виявлення бар'єрів, які гальмують його поширення, та обґрунтування заходів із їх усунення в частині побудови нового алгоритму цих фіскальних відносин.

Для ефективної організації самооподаткування запропоновано: прийняти законодавчий акт, який усунув би правовий нігілізм у бюджетному законодавстві; забезпечити органи влади на місцях відповідними матеріально-технічними ресурсами і кваліфікованим персоналом для вирішення процедурних питань; здійснювати прийняття рішень із впровадження цих платежів на принципах законності, соціальної справедливості, економічної обґрунтованості, обов'язковості та цільового використання коштів; проводити просвітницьку діяльність серед населення щодо необхідності використання потенціалу цієї форми мобілізації фінансових ресурсів.

Побудова парадигми самооподаткування, що визначатиме добровільну участь громадян грошовими засобами в заходах з упорядкування та соціально-культурного розвитку населених пунктів.

Ключові слова: *місцеві бюджети, фінансове забезпечення місцевого самоврядування, бюджетні доходи, самооподаткування.*

Исторический опыт самообложения на территории современного украинского государства свидетельствует о положительных признаках этой формы мобилизации финансовых ресурсов. Распространение его сегодня является объективной необходимостью, вызванной неспособностью фискальных органов мобилизовать достаточный объем налогов для финансирования мероприятий по благоустройству и социально-культурному развитию населенных пунктов. С целью привлечения

дополнительных средств в форме самообложения необходимо усовершенствовать его алгоритм и организацию взимания платежей.

Анализ современного состояния самообложения в Украине, выявление барьеров, которые тормозят его распространение, и обоснование мероприятий по их устранению в части построения нового алгоритма этих фискальных отношений.

Для эффективной организации самообложения предложено: принять законодательный акт, который устранил бы правовой нигилизм в бюджетном законодательстве; обеспечить органы власти на местах соответствующими материально-техническими ресурсами и квалифицированным персоналом для решения процедурных вопросов; осуществлять принятие решений по введению этих платежей на принципах законности, социальной справедливости, экономической обоснованности, обязательности и целевого использования средств; проводить просветительскую деятельность среди населения о необходимости использования потенциала этой формы мобилизации финансовых ресурсов.

Построение парадигмы самообложения, определяющие добровольное участие граждан денежными средствами в мероприятиях по благоустройству и социально-культурному развитию населенных пунктов.

Ключевые слова: *местные бюджеты, финансовое обеспечение местного самоуправления, бюджетные доходы, самообложение.*

The historical experience of self-taxation in the territory of the modern Ukrainian state testifies to the positive signs of this form of mobilization of financial resources. Its spreading today is an objective necessity called by the inability of fiscal organs to mobilize a sufficient amount of taxes to finance activities of landscaping and socio-cultural development of settlements. Therefore, in order to attract additional funds in the form of self-taxation, it is necessary to improve algorithm and the organization of collection.

Analysis of the current state of self-taxation in Ukraine, identification of barriers that hinder its spread, and justification the measures to eliminate them in terms of building a new algorithm for these fiscal relations.

For effective organization of self-taxation, it is proposed: to adopt a law that would eliminate legal nihilism in budget legislation; to provide local authorities with appropriate material and technical resources and qualified personnel to deal with procedural matters; to make decisions on the introduction of these taxes on the principles of legality, social justice, economic feasibility, mandatory and targeted use of funds; to conduct informational activities among the population on the need to use the potential of this form of mobilization of financial resources.

Building a paradigm of self-taxation that determine the voluntary participation of citizens in cash in activities landscaping and socio-cultural development of settlements.

Key words: *local budgets, financial supporting of local self-government, budget revenues, self-taxation.*

Постановка проблеми. Мала фіскальна роль місцевих податків і зборів, погана розвиненість інституту місцевих запозичень, збитковість комунальних підприємств й інші проблеми наповнення місцевих бюджетів України не дають змогу органам влади на місцях бути фінансово сильними та незалежними. За цих обставин важливим є пошук альтернативних форм залучення фінансових ресурсів, що сприятимуть зменшенню трансферної залежності від центру та реалізації власної бюджетної політики. Серед них чільне місце має належати самооподаткуванню – механізму добровільної участі громадян грошовими засобами в заходах з упорядкування та соціально-культурного розвитку населених пунктів.

На відміну від податків, платежі зі самооподаткування не мають ознак безповоротності, безумовності та безвідплатності. Вони відрізняються ще й тим, що передбачають взамін певні дії уповноважених органів влади та не виключають активності самих платників. У цьому сенсі відбувається самостійне обчислення та добровільна сплата мешканцями територіальних громад, впроваджених на основі місцевого референдуму або загальних зборів громадян належних сум. Зрештою, примусове стягнення платежів зі самооподаткування не повинне допускатися навіть тоді, коли платники свідомо ухиляються від внесення коштів до бюджету, роблять це несвоєчасно або не в повному обсязі.

Аналіз актуальних досліджень. Цей вид мобілізації фінансових ресурсів не є чимось новим для місцевих бюджетів. Не дивлячись на понад столітню історію розвитку на території сучасної української держави, сьогодні проблематика справляння платежів зі самооподаткування маловивчена. Можна зазначити про поодинокі згадки в публікаціях вітчизняних науковців В.В. Зайчикової, О.П. Кириленко, В.І. Кравченка, А.І. Крисоватого, О.А. Музики-Стефанчук та С.І. Юрія. Водночас виклики організації самооподаткування в Україні потребують відходу від традицій у наповненні місцевих бюджетів, як і заангажованого мислення в питанні забезпечення фінансового потенціалу територій.

Метою статті є аналіз сучасного стану самооподаткування в Україні, виявлення бар'єрів, які гальмують його поширення, та обґрунтування заходів із їх усунення в частині побудови нового алгоритму цих фіскальних відносин.

Виклад основного матеріалу. Законодавче регулювання цієї форми мобілізації фінансових ресурсів здійснюється на основі Указу Президії Верховної Ради Української РСР «Про самооподаткування сільського населення», прийнятому ще в 1984 р. Відповідно до його положень організацію самооподаткування доручається місцевим радам, а рішення щодо проведення – місцевому референдуму або загальним зборам громадян, котрі мешкають у населеному пункті [1]. Водночас виконавчі комітети місцевих рад повинні забезпечити мобілізацію сум платежів зі самооподаткування, своєчасну здачу коштів до кредитно-розрахункових установ, проведення заходів з упорядкування та соціально-культурного розвитку територій.

Цей нормативно-правовий документ досі не втратив юридичної сили та використовується органами влади на місцях як законодавче підґрунтя для прийняття відповідних рішень. До позитивних ознак Указу можна віднести порядок, згідно з яким декілька, головно, сільських рад мають право здійснювати спільні заходи за рахунок платежів зі самооподаткування (кожна рада, яка брала участь у цих заходах, повинна прийняти відповідне рішення, однак через недотримання на практиці, це положення було декларативним). Доречно зауважити й те, що, будучи добровільною формою мобілізації фінансових ресурсів, воно виявилось обтяжливим для населення та носило не добровільний, а примусовий характер [2, с. 748].

Формальною основою для організації самооподаткування є також Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», яким передбачається право за рішенням зборів громадян за місцем їх проживання впроваджувати збори в певних розмірах на засадах добровільної сплати. Причому кошти повинні безпосередньо використовуватися на фінансування соціально-культурних, побутових і господарських потреб територіальної громади (наприклад, будівництво та ремонт доріг, шкіл, облаштування певної території тощо).

Загалом же, порядок й умови використання коштів, зібраних шляхом самооподаткування, визнається положенням про них, яке має затверджуватися місцевою радою.

Як і в Указі, дискусію викликає добровільність або примусовість сплати платежів. У «Словнику української мови» дається їх детальне тлумачення, що можна інтерпретувати у світлі самооподаткування населення. «Добровільний» означає, який здійснюється, діє з власного бажання, без примусу або який існує на основі самодіяльності мас, завдяки підтримці громадськості [3, с. 324]. У законодавстві рішення загальних зборів громадян про проведення самооподаткування є обов'язковим для всіх громадян, які проживають у населеному пункті, його частині або в декількох населених пунктах, де відбулися загальні збори громадян [1]. Тут годиться слово «примусовий», що спричиняється обставинами, не залежних від бажання [4, с. 682].

Натомість у Податковому кодексі України питання самооподаткування навіть не розглядаються. Тільки в згаданому Законі дається визначення як форми залучення на добровільній основі за рішенням зборів громадян за місцем проживання коштів населення відповідної території для фінансування разових цільових заходів соціально-побутового характеру [5]. Якщо в пп. 9.4 ст. 9 і пп. 10.4 ст. 10 Кодексу мова йде про заборону встановлювати податки, не передбачені ним [6], то ст. 92 Конституції України гласить, що вони можуть встановлюватися законами [7]. Якраз згадкою в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» користуються місцеві ради, впроваджуючи «свої» платежі.

Причому їх вимисли стосовно елементів оподаткування (тобто, що буде братися за об'єкт і одиницю оподаткування) вражають за змістом і практикою застосування (табл. 1). Наприклад, у рішенні Кам'янської сільської ради «Про затвердження Механізму справляння та порядок сплати коштів самооподаткування сільського населення для фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру» читаємо: «Встановити суму платежу самооподаткування на території Кам'янської сільської ради: 5 грн – з одного

мешканця сільської ради в місяць; 25 грн за 1 м² у місяць – за зберігання на території сільської ради вздовж своїх садіб будівельних матеріалів: піску, глини, щебеню, органічних добрив, вугілля, дров тощо» [8].

Таблиця 1

Рішення деяких місцевих рад про впровадження самооподаткування населення

Рішення про самооподаткування	Елементи самооподаткування	Напрями використання коштів
Рішення Кам'янської сільської ради про затвердження механізму справляння та порядок сплати коштів самооподаткування сільського населення для фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру	5 грн – з одного мешканця сільської ради в місяць; 25 грн за 1 м ² у місяць – за зберігання вздовж своїх садіб будівельних матеріалів: піску, глини, щебеню, органічних добрив, вугілля, дров тощо	Фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру
Рішення Грушівської сільської ради про відновлення порядку сплати коштів самооподаткування для фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру	10 грн – з домогосподарств; 30 грн – з фермерських господарств та підприємців – юридичних та фізичних осіб; 20 грн – за зберігання більше шести календарних місяців вздовж своїх садіб піску, глини, щебеню, органічних добрив, вугілля, дров тощо	Фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру
Рішення Шebutинецької сільської ради про самооподаткування сільського населення для фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру	10 грн – за довідки про сільськогосподарську продукцію, утримання худоби, архівні довідки та нотаріальні дії; 5 грн – за інші види довідок	Фінансування благоустрою села та цільових заходів соціально-побутового характеру

Загалом же, у вітчизняній практиці самооподаткування не набуло широкого розповсюдження. Багато місцевих рад, з огляду на колізії в законодавстві, бояться його організувати. Як виняток можна навести сплату платежів на упорядкування кладовищ у м. Чернівці (зокрема, ще у 2000 р. на основі результатів місцевого референдуму і рішення Чернівецької міської ради «Про самооподаткування громадян м. Чернівці» було впроваджено збір коштів

на фінансування робіт із благоустрою та впорядкування міських кладовищ). Її розмір становив 1 грн із кожного повнолітнього мешканця при тому, що працюючі громадяни мали сплачувати за місцем основної роботи, а студенти – за місцем навчання.

Більшу частину коштів було використано на ремонт проїздів у секторах центрального кладовища та виконання робіт зі знесення аварійних дерев на кладовищах. Відтак за десять років існування цієї форми оподаткування в м. Чернівці населення сплатило 440,8 тис. грн. Найменше платежів зі самооподаткування було мобілізовано у 2001 р. (28,6 тис. грн), а найбільше – у 2005 р. (47,9 тис. грн). Якщо врахувати те, що в населеному пункті мешкає 184 тис. чол., котрі підлягають самооподаткуванню, до міського бюджету щороку мало б надходити приблизно 200 тис. грн [9] та пропорційно збільшуватися. Такий стан речей можна пояснити відсутністю контролю з боку органів влади на місцях і низьким рівнем податкової культури населення.

Навіть неоднозначний досвід свідчить про прихований потенціал цієї форми мобілізації фінансових ресурсів. Тому в містах, селищах і селах на добровільній основі шляхом місцевого референдуму або загальних зборів громадян мають впроваджуватися додаткові платежі для фінансування суспільних благ і послуг (наприклад, для освітлення вулиць, газифікації, водопостачання та заощення тротуарів). Поширення практики самооподаткування в Україні є об'єктивною необхідністю, покликаною неспроможністю фіскальних органів мобілізувати достатній обсяг податків для задоволення потреб з упорядкування та соціально-культурного розвитку населених пунктів.

Але здебільшого місцеві ради не розуміють його необхідність і можливості використання для забезпечення фінансового потенціалу територій. У цьому сенсі необхідно розробити чіткий механізм самооподаткування, визначити граничні розміри платежів, організацію адміністрування та напрями використання місцевою владою, забезпечуючи ефективний контроль зі сторони громадськості. На рис. 1 схематично подано алгоритм організації

самооподаткування мешканців територіальних громад, побудований і осучаснений на основі згаданого Указу Президії Верховної Ради Української РСР «Про самооподаткування сільського населення» й типових положень місцевих рад про впровадження платежів зі самооподаткування.

Рис. 1. Алгоритм організації самооподаткування

Як видно з рис. 1, самооподаткування можуть організувати місцеві ради, а рішення стосовно його проведення приймається на основі місцевого референдуму або загальних зборів громадян у разі схвального голосування не менше третини мешканців населеного пункту. Одночасно з цим встановлюється, на які заходи та в якому обсязі мають бути витрачені кошти, затверджується граничний розмір платежів, визначається термін їх сплати і

вирішуються, у разі необхідності, питання про звільнення від сплати деяких категорій громадян (наприклад, учасників бойових дій, громадян похилого віку, інвалідів I-ої та II-ої груп, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо).

Сплата разових платежів, впроваджених у цій формі, є тільки добровільною та має здійснюватися повнолітніми мешканцями територіальних громад незалежно від їхньої участі в місцевому референдумі або загальних зборах громадян і позиції, яку вони виразили в голосуванні. Загалом же, платежі зі самооподаткування спрямовуються спеціального фонду місцевих бюджетів і витрачаються за цільовим призначенням. При цьому в разі не використання в поточному році коштів, це можна буде зробити в наступному на ті ж цілі. Але найголовнішим є те, що органи влади на місцях після закінчення року, у якому здійснювалося справляння платежів, зобов'язані інформувати громадськість про стан і напрями використання коштів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Повноцінне поширення практики самооподаткування в Україні гальмується через: відсутність законодавчого акта, який регламентував би механізм справляння платежів зі самооподаткування; брак кваліфікованого персоналу, головно, у сільських населених пунктах, здатного реалізувати алгоритм самооподаткування від початку до завершення; нецільове спрямування та неефективне використання коштів; низьку добровільність сплати, спричинену поганою поінформованістю стосовно необхідності використання цієї форми мобілізації фінансових ресурсів. Вважаємо, що вирішити згадані проблеми необхідно за такими ключовими напрямками:

1. Відповідно до ст. 69 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи влади на місцях за рішенням місцевого референдуму або загальних зборів громадян можуть впроваджувати місцеві збори на засадах добровільного самооподаткування [5]. Ці органи приймають відповідні положення, що є тими документами, на яких базуються процедурні питання самооподаткування. Їх велика кількість спотворює бюджетне законодавство,

призводить до правового нігілізму та колізій. Для недопущення фактів зловживань і корупції при впровадженні та справлянні цих платежів необхідно прийняти законодавчий акт «Про самооподаткування мешканців територіальних громад», який би вирішив процедурні питання.

2. Деякі фахівці необґрунтовано стверджують, що у зв'язку з недостатнім фінансуванням, демографічною кризою та соціальними проблемами використовувати самооподаткування в сільських населених пунктах поки що зарано і вагомих фіскальних результатів воно не дасть. Однак історично склалося так, що ця форма мобілізації фінансових ресурсів для них є найбільш прийнятною, оскільки дає змогу залучити додаткові кошти для фінансування цільових заходів. Для організації самооподаткування потрібно забезпечити органи влади на місцях відповідними матеріально-технічними ресурсами і кваліфікованим персоналом.

3. Ініціатива місцевого референдуму або загальних зборів громадян із питань впровадження та справляння платежів зі самооподаткування може належати як міським, селищним і сільським радам, виборчим об'єднанням та громадським організаціям, статuti яких передбачають участь у виборах або референдумах, так і мешканцям територіальних громад, котрі мають право брати участь у таких заходах. Зрештою, уся процедура самооподаткування повинна проводитися у відповідності з рішенням, прийнятим на такому референдумі або зборах громадян і згідно з принципами законності, соціальної справедливості, економічної обґрунтованості, обов'язковості та цільового використання коштів.

4. Одним з напрямів підготовки до поширення практики самооподаткування в Україні – широкомасштабна ідеологічна та просвітницька діяльність серед населення. Регулярне проведення прес-конференцій, організація засідань «круглого столу», вивчення громадської думки, розповсюдження інформації на новинних веб-ресурсах та соцмережах сприятимуть поліпшенню результатів від впровадження платежів зі самооподаткування. Не менш важливим є залучення вітчизняних науковців до

розробки прикладних досліджень, зокрема на стику економіки і соціології. Вони можуть стати основою для побудови парадигми добровільної участі громадян грошовими засобами в заходах з упорядкування та соціально-культурного розвитку населених пунктів.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про самооподаткування сільського населення» від 23.04.1984 № 6853-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 19. – Ст. 364.
2. Борисюк О.В. Самооподаткування в Україні: історичні витоки та проблеми адміністрування / О.В. Борисюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 10. – С. 745–750.
3. Словник української мови. В 11 т. Т. 2: Г–Ж / ред. П.П. Доценко, Л.А. Юрчук. – К.: Наук. думка, 1971. – 550 с.
4. Словник української мови. В 11 т. Т. 7: П / ред. О.П. Петровська, М.М. Пилинський, Л.О. Родніна, Н.І. Швидка. – К.: Наук. думка, 1976. – 727 с.
5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Рішення Кам'янської сільської ради «Про затвердження Механізму справляння та порядок сплати коштів самооподаткування сільського населення для фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру» від 20.04.2016 № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kamianska.silrada.org/rishennya-6-vid-20-kvitnya-2016-roku>.
9. Економлять на впорядкуванні кладовищ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vidido.com.ua/comments.php?id=A1776_0_1_0_C.